

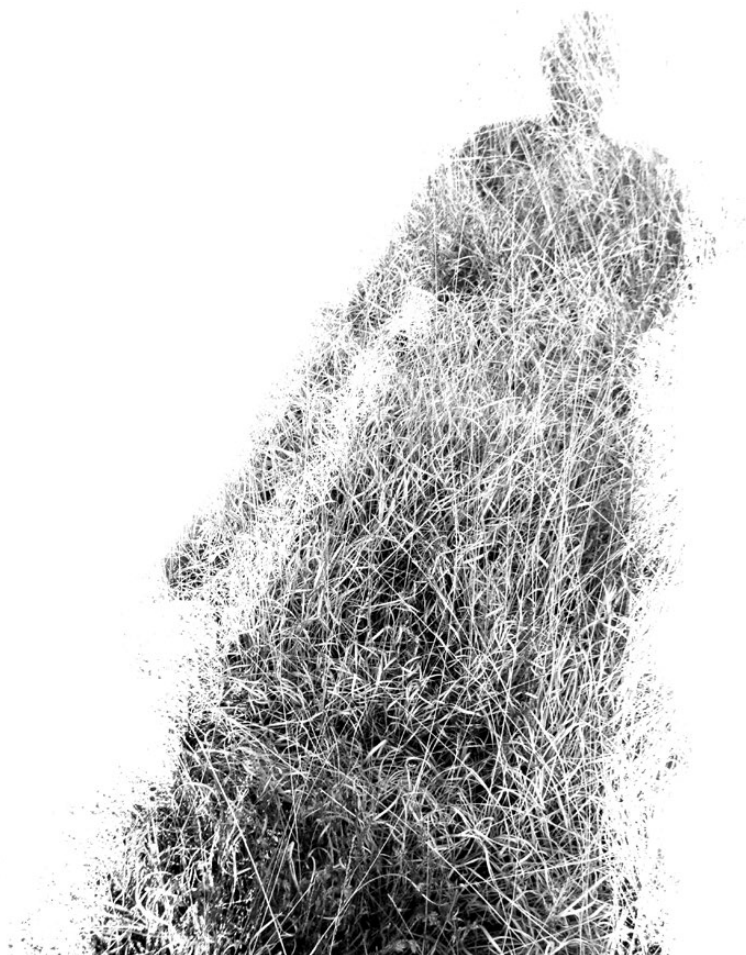
Lena Landauer

Schaduwmoeders

roman

SCHADUWMOEDERS

Lena Landauer
Schaduwmoeders
roman

Uitgeverij
Berk Taal&Tekst

Colofon

Foto omslag: ©Fred Limburg
Portretfoto: Studio JIJ, Amersfoort
Ontwerp voorzijde: Sander Neijnens, Letterbeeld, Tilburg
Boekontwerp: Zinnenprikkelend, Amersfoort
Drukker: Scanlaser, Zaandam

ISBN: 9789082683707
Uitgever: Berk Taal&Tekst
Copyright © Helene Fentener van Vlissingen, 2017

Niets uit deze uitgave mag verveelvoudigd en / of openbaar gemaakt worden doormiddel van druk, fotokopie, microfilm, internet, sociale media of op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Inhoud

DEEL 1	
Edith	7
april 2010	
Nina (Penny)	9
1943 - 1947	
DEEL 2	
Penny, Liane	43
1967 - 1972	
DEEL 3	
Edith, Liane	194
2005	
Tamar, Hanif, Liane, Edith, Penny	221
2010	

DEEL 1

Edith

april 2010

De dreun van de aanslag beheerste het hele leven. Al een week. Overall. Op straat, thuis, op tv. Met een politieonderzoek dat een groeiend aantal raadsels opwierp. Met vragen om interviews; iedereen had er iets van nodig. Alsof de media hun hoofden op een lans wilden prikken om ze triomfantelijk door beeld te kunnen dragen.

De telefoontjes bleven in een naargeestige golf van rillingen, piepjes en belachelijke muziekjes op alle toestellen binnenkomen.

Zonder dat iemand het merkte, was ze vertrokken, het huis uit.

Het uitzicht van de studentenkamer treiterde haar met een onaangedane alledaagsheid. Een grauwe, lusteloze wereld van gewooneheid en nattigheid. Mensen bewogen zich werktuiglijk naar hun dagelijkse beslommeringen.

Ze draaide zich met een ruk bij het raam vandaan en ging op haar bed zitten. Eenmaal terug op deze kamer, bleek de vlucht uit huis niets anders dan een nekslag met een ijskoude, kletsnatte handdoek. Er bestond helemaal geen vroeger meer om op te steunen. Uit de toekomst was alle lucht weggezogen.

In gedachten zocht ze Rubens gezicht. Ze wilde zijn kinderstem in haar hoofd horen, maar er kwam niets. Zelfs in haar herinnering wilde hij niet voortleven.

Eigen schuld. Had ze zich maar meer van hem moeten aantrekken. Had ze hem maar beter moeten willen kennen, meer dingen met hem moeten doen. Alleen tijdens vakanties had ze zich laten zien en, heel af en toe, in het weekend. Ruben was meer een broertje dan een eigen kind. Haar moederschap, een uitgestelde zaak. Iets voor later, voor ooit.

Een wringend verdriet zocht zich hard en puntig een weg in haar maag. Iedere beweging voelde als een vergissing.

Ze probeerde zich een voorstelling te maken van de gevoelens die haar

moeder moest hebben. Die kende het jongetje ten voeten uit in al zijn gedragingen, humeuren en grappigheden. Het was haar moeder die hem dagelijks zou missen, niet zij.

Oma brulde het uit. Dag na dag. Scheldend en tierend. Vanmorgen was haar moeder terug gaan schreeuwen. Een onstuitbaar doorrollen van de explosie, hun machteloos duet, had het hele huis gevuld. Zijzelf niet meer dan een toevallige toeschouwer.

Ruw verzette ze haar gedachten en probeerde een verklaring te vinden voor de absurde feiten die de politie had vastgesteld. Hoe was het in vredesnaam mogelijk dat er DNA van zowel vader als zoon, haar zoon, op de plaats van de aanslag was gevonden? Hij had toch helemaal niet van zijn kind geweten? Het was hem juist nooit verteld. Nu bleek ook hij omgekomen in de school, net als zijn kind. Het raadsel ging haar ver te boven.

Edith wiegde zich in haar eigen omarming, haar neus op haar handen. Stilletjes meldde zich een gevoel dat ze niet durfde hebben. Een gevoel van opluchting, de gedachte dat er iets was afgerond. Verward keek ze op.

Nina (Penina)

1943-1947

I

Er is een raar gevoel van zelf. Dat je er zelf bent en dat je dat zelf weet. Stil hing die gedachte in haar hoofd. Als dat zo is, dan zijn er dus twee manieren om woorden te gebruiken; voor denken en voor praten. Waarom zijn de woorden van denken dan anders?

Ze nam een grote hap lucht en zette zich steeds harder af totdat de schommel bijna over de kop ging. Niet echt, gelukkig. Zo hoog kon ze niet komen. Het suizen in haar oren gaf een lekkere kriebel.

Ze liet de schommel uitschommelen en hing aan de touwen met haar hoofd zo ver mogelijk naar achteren gebogen.

Jouw woorden van praten zijn op hetzelfde moment ook de woorden van iemand anders. En als andere mensen iets zeggen, boren ze soms hun woorden bij jou naar binnen. Dan gaan die woorden akelig klinken en zijn lelijk gemaakt. Zo wil je ze niet meer, maar je kunt ze toch niet wegdoen. Je kunt ze ook nergens schoonmaken, dat is de moeilijkheid. Een woordenwasserij, die hebben we nodig, zo besloot ze.

Het zou kunnen dat het nare gevoel van zo'n vuil woord verdwijnt als je het heel vaak in je hoofd herhaalt. Zodat je er eerst van schrikt en dat je dan went aan de klank.

Alleen, aan sommige woorden kun je niet wennen. Zo'n woord heeft een griezelig gezicht dat je raar aankijkt. Stiekem hoopt het dat je je heel ellendig gaat voelen, nu je het gehoord hebt.

Het ging regenen. Ze sprong van de schommel af en slenterde de keuken binnen.

'Mama, ik ben niet jouw eigen kind, hè? Ik ben hier toch later komen wonen?'

Haar moeder stond te roeren in de wasketel die op het fornuis stond en zag er boos, bewasemd en verhit uit. Het leek of ze niet eens naar haar wilde kijken.

‘Ik zeg je iedere keer dat je uit de buurt moet blijven als de ketel hier staat te koken!’

Nina deed een klein stapje naar achteren. Ze kreeg een raar gevoel in haar hoofd en keek naar de keukenvloer. Die werd heel vaak schoon geschrobd, maar aan de kanten en in de hoeken was het grijs tussen de tegels grauw gelig verkleurd.

Buiten verdween de zon iedere keer een kort moment achter dikke wolken en floepte er dan onmiddellijk weer achter vandaan. In het felle licht zag je de witte stoomwolken door de keuken bollen. De ramen waren beslagen en zware druppels trokken natte sporen over het glas.

Het wollen kraagje van haar trui voelde door de hete damp ineens veel te warm en het begon te prikken in haar hals. Ze wreef in haar nek en schoof haar voeten zo dat iedere voet precies binnen een tegel paste, één rijtje ertussen. Ineens hield het klotsen in de ketel op. Haar moeder zette het deksel op de ketel, droogde haar handen aan de theedoek en draaide zich om.

Even wist ze niet goed of haar moeder nou boos was, maar eigenlijk keek ze eerder verdrietig.

‘Kom!’ zei haar moeder terwijl ze op haar afliep. ‘We gaan even naar de kamer.’

Ze voelde een dikigheid in haar hoofd opbollen. Een dikigheid die niet wilde verdwijnen.

‘Jodentrien, je gaat je moeder niet meer zien!’ hadden ze op school tegen haar geroepen. Of zo voelde het, want echt roepen deden die kinderen het niet. Het was meer een soort gesis dat steeds achter haar rug begon. Als ze dan wilde weglopen, kwamen ze haar achterna. Totdat Antje, haar vriendinnetje van de schoolbank, de grootste treiter bij zijn haar had gepakt. Antje was heel sterk en Frits was gaan gillen, met zijn hoofd in zijn nek.

Terwijl ze hem stevig in haar greep hield, zei Antje: ‘Ik laat je pas los als je zweert dat je dat niet meer tegen Nina zegt.’ En ze had nog wat harder

getrokken.

‘Ik zweer het, ik zwéér het!’ riep Frits.

‘Wat zweer je dan?’ vroeg Antje terwijl ze stevig vasthield en zich niks aantrok van het schoppen van Frits. ‘Wat zweer je? Nou, wat?’

Tranen sprongen Frits in de ogen.

Uiteindelijk zei hij ‘Ik zweer dat ik nooit meer Jodentrien zeg tegen Nina. Eerlijk!’

Antjes greep verslapt niet. Ze keek de andere kinderen met een harde blik aan voordat ze haar vuist langzaam losmaakte uit het haar van Frits.

‘Dat geldt ook voor jullie, stomme nalopers!’

Ze keerde zich naar Nina. ‘Zo, nou is het uit met dat gedoe.’

Nina keek naar de vuile strepen op de benen van Antje. Antje veegde ze werktuigelijk af. ‘Kom, we gaan weer naar de klas,’ zei ze. En dat was dat.

In ieder geval, zo leek het.

Die Antje! Je kon goed merken dat ze grote broers had!

Nina voelde zich nog steeds raar in haar hoofd van het getreiter en onderweg naar huis had ze gevraagd: ‘Waarom zeggen die kinderen dat?’ ‘Ach,’ zei Antje, ‘je moet je er niks van aantrekken. En je hoeft je echt niet te verstoppen of zo.’

‘Maar ik moest me laatst juist wel verstoppen, thuis,’ zei Nina na een poosje. ‘We zaten aan tafel toen er auto’s door de straat reden. Mijn moeder veegde gauw mijn eten terug in de pan en bracht het lege bord naar de keuken. Ik moest boven in de grote kast achter het goede pak van papa gaan zitten, muisstil zijn en wachten totdat ze me zouden komen halen!’ Antje keek een poosje naar de kiezels op het pad. De zon was intussen weer gaan schijnen en de wolken leken minder donker.

‘Mama zei later dat er niks aan de hand was.’

Ze waren nu bijna bij huis.

‘Kom we gaan nog even bij mij achter spelen!’ riep Antje.

Nina dacht terug aan het moment dat ze in de donkere kast zat. Het had er muffig gerooken en die lucht was meteen op haar keel geslagen. Ze had willen roepen, maar bedacht nog net op tijd, dat ze dat juist niet mocht. Er waren rare tranen in haar ogen gekomen en haar neus voelde nat en

kriebelig. Maar ze wilde niet huilen en luisterde naar de geluiden. Zo zittend in het donker, leek het huis haar volkomen vreemd, of ze er nog nooit eerder geweest was. Ze dacht onbekende mensen te horen. Daar, in de kast, had ze zich voorgenomen het mama te vragen. Of ze wel haar echte kind was.

Nu ze met haar moeder de huiskamer inliep, leek de ruimte veranderd. Veel groter was hij en veel lichter dan anders. Ze stond wiebelig op haar benen terwijl ze zag hoe mama naar de kast liep en een la opentrok. Na een tijdje rommelen kwam er een envelop tevoorschijn. Twee foto's zaten erin.

Op één stond een heel klein meisje. Ze zat maar net overeind, één handje bij haar mond, grote schrikogen in haar hoofdje en een forse strik in de kleine krulletjes. Een lief kinderportret.

Op de achterkant stond 'Penina' met daaronder: 1937. De andere foto toonde een vader en een moeder voor een huis. De vader had een flinke baby op de arm, de moeder hield de hand van een klein meisje vast. Achterop stond 'Voor het huis, 1940'.

Ze keek er een poosje ingespanssen naar en gaf de foto's toen weer terug. Mama hield de babyfoto omhoog en wees ernaar.

'Dit ben jij! En deze foto,' zei ze naar de ander wijzend, 'is van jullie genomen voor het huis waar je woonde.'

Achterin haar hoofd begon het te brommen. Een zacht donker gebrom. En ineens sloeg er een gierende storm door haar lijf. Ze kon er alleen tegen vechten door heel hard te gillen en te schoppen en te slaan. Maar het brommen wilde niet ophouden. Met lange uithalen zette ze het op een huilen. Mama hield haar stevig vast. Buiten werd het langzaam donker. Vader kwam binnen en ze voelde hoe hij haar optilde en naar boven droeg.

Mama kwam vlak achter hen aan en had haar uitgekleeft. Ze stribelde niet meer tegen. Achter haar dikke ogen kwam een grote slaap opzetten. Haar moeder ging naast haar zitten en legde een koele een hand op haar hoofd. Vader liep intussen naar beneden. Het licht op de gang was nog aan.

Toen mama zachtjes opstond, piepte het bed een beetje. Ze zag nog net hoe ze even omkeek voordat ze de kamer uitstapte. De deur liet ze op een kiertje.

Beneden liepen mama en vader nog heen en weer. Ze hoorde zacht, maar dringend praten. De slaap kwam niet meteen, ook niet toen het stil was geworden in haar hoofd. Er was een gedachte, maar die kende ze nog niet. Plotseling trok een gemeen gevoel haar hele buik samen. Ze wist ineens wat ze had moeten vragen. Ze had moeten vragen waar ze gebleven waren, die mensen op de foto.

II

De mooie dagen waren teruggekomen alsof er geen slecht weer bestond. Mama zei dat ze niet zomaar alleen op straat mocht. 'Belooft het me!' had ze er nog bij gezegd.

'Maar ik kan toch best naar Antje om te spelen?'

'Nee, je gaat daar niet alleen naar toe. Je wacht gewoon tot Antje hier komt om bij jou te spelen.'

Nou daar heb je dus niks aan, dacht ze boos. Antje was altijd druk met de dieren achter het huis. Dan miste ze Nina heus niet. Nou ja, hier was in ieder geval de schommel.

Nina had haar schoenveters losgemaakt en haar schoenen uitgegooid. Ze schommelde steeds harder. Het was de kunst om iedere keer op precies het goede moment zo hard mogelijk af te zetten en dan helemaal recht te blijven. Zo kreeg je de schommel op z'n hoogst.

Door het zoeven van de wind langs haar hoofd, kon ze weer denken. Nu waren het de woorden van denken. Van haar gedachtekast. Het gevoel van hier en nu, een stille lichtheid, zo voelde dat. In haar gedachtekast woonde ze in haar andere wereld. Die kast verdedigde haar tegen het gevoel van vergeten zijn. Daarbinnen was ze niet alleen doordat ze kon praten met zichzelf. In duidelijke woorden.

Ze dacht 'heg'. Ze was als een heg. De wereld loopt er hoorbaar langs, hier en daar zelfs goed zichtbaar. Over de heg heen, of zelfs erdoor, is een gesprekje mogelijk.

Een heg lijkt niet op een muur. Je zal bijvoorbeeld nooit proberen de zolen van je schoenen aan een heg af te vegen. Dat heeft geen zin. En schoppen tegen een heg lijkt ook nergens naar. Dan ritselt en zwaait hij als bij storm, maar merkt er verder niets van. De heg is daarom misschien juist wel sterker dan een muur, bedacht ze. Een muur kan je zo afbreken. Echt hard er tegen slaan met een grote hamer of zo en hup, wég muur! Nou, doe dat maar eens met een heg. Een heg heeft groeikracht en zelfs als het leven eruit gaat, blijven de takken bruin en kaal over. Die houden zich nog heel lang stevig vast in de grond.

Zo zijn er steeds dingen die veel op elkaar lijken, maar waarbij je toch kunt kiezen, omdat ze ook heel verschillend zijn. Zij was dus een heg en geen muur. Dat was een fijne gedachte voor in de gedachtekast. Als de gedachte in de kast was, dan ging die niet meer weg.

Ze had het warm gekregen. Haar voeten duwde ze af en toe zachtjes in het zand om een beetje af te koelen. Dan zag je hoe alle kleine korreltjes gingen stromen als water. Water!

‘Mama! Mama!’

Ze holde naar de keukendeur. Haar moeder zag ze daar niet. Ze keek naar haar zanderige blote voeten en bleef staan op de stekelige mat. Ze riep nu hard het huis in ‘Mag ik buiten met de teil?’

Haar moeder kwam de keuken in en schoot in de lach. Samen haalden ze het ding uit de schuur en daarna sjouwde moeder heen en weer met een grote emmer om de teil met water te vullen.

‘Ik wil dingen laten varen!’ Moeder ging de keuken weer in en kwam naar buiten met papieren bakjes waar je van die heel kleine taartjes in kon bakken. ‘Die doen hier toch maar niks, want we kunnen helemaal geen taartjes maken, nu. Neem jij ze maar om mee te varen!’

‘Kijk zo gaat dat. Je moet alleen zorgen dat er geen water in de bakjes komt, want dan zinken ze!’ Ze ging op haar hurken zitten en deed met een bakje voor hoe je het op het water kan laten drijven.

Nina liet haar bootjes varen en ging op zoek naar dingetjes om erin te doen. Het water in de teil was geen zee of meer, maar een rivier en daaroverheen moesten de boten heen en weer varen om van alles naar overkant te brengen. Ze zocht in de tuin naar grasjes en blaadjes. De bootjes kregen verschillende ladingen mee. Eén bootje werd eerst te nat en zonk. Maar nu ging het goed en zo zorgden de schepen ervoor dat de mensen aan de overkant hun spullen kregen. Daar werden de spullen uit de boten gehaald. Dan kregen de bootjes allemaal een piepklein hoopje zand mee, want dat was wat de mensen aan de andere kant van de rivier nodig hadden.

Nina duwde de scheepjes heen en weer. Tussendoor maakte ze steeds haar vingers droog. Ze moest dat niet vergeten want als de schepen te

nat werden, zouden ze zinken, net als het eerste bootje. Gelukkig had ze de mensen in die boot meteen kunnen redden en naar huis laten gaan!

In de loop van de volgende uren viel er steeds meer schaduw over de teil en langzaamaan kreeg ze het koud. Moeder kwam naar buiten om haar te halen en zei: 'Ik breng je morgen naar Antje om te spelen.' Ze streek even door Nina's haar.

III

Vader kwam later thuis dan anders. Hij was nog even langsgegaan bij vrienden in de stad waar hij werkte. Het eten stond al op tafel, maar toch gingen vader en mama samen de keuken in.

Nina hoorde gefluister, hard gefluister. Ze kon net niet verstaan wat er werd gezegd, maar haar ouders schreeuwfluisterden bijna door elkaar heen. De deur van de keuken ging weer open en nu kon ze goed verstaan dat haar moeder zei: 'Wees nou in godsnaam voorzichtig! Je weet toch helemaal niet hoe snel het eigenlijk gaat. Het kan nog weken duren voor ze hier zijn!'

'Wat kan nog weken duren? Wie komen er dan hier?' vroeg ze. Haar ouders wilden niets vertellen.

'Ach dat komt wel als het komt. Nu is het niet belangrijk,' zei haar moeder.

Het was moeilijk te geloven dat er niks aan de hand was, zoals ze daar samen achter de keukendeur opgewonden hadden staan praten. Nina keek tersluiks naar haar moeder en zag dat ze niet door moest vragen. Ja, ja, verrassing dus! Ze zou dus goed blijven opletten of ze er nog iemand anders over hoorde.

De volgende dag op school was niet helemaal gewoon. De meesters van hun klas en die van de klas met de grote kinderen, gingen steeds zachtjes naar de gang om met elkaar te praten. De kinderen moesten gewoon doorwerken alsof er niets aan de hand was.

Helemaal raar was het dat Frits en zijn broers die dag niet op school waren gekomen. Gisteren nog wel. Antje vertelde dat ze niet precies wist wat er aan de hand was, maar dat het ging over de oorlog. Dat die misschien wel voorbij zou zijn, binnenkort.

Eerder had ze gedacht dat oorlog zoiets was als het weer. Je kunt niet goed buiten spelen omdat regent. Vader moet met de bus omdat hij niet door de sneeuw kan fietsen. Oorlog is dan een soort weer dat je niet kunt zien, horen of voelen.

Toch kon het dat niet zijn, want mensen hadden een heel ander gezicht als ze het hadden over de oorlog. Als het ging over de regen dan was het meer van ‘Doe een jas aan want het gaat regenen!’ Gewoon handig omdat je anders nat wordt.

Maar als je iets niet mocht door de oorlog, dan keken mensen anders. Het leek belangrijker doordat het donker voelde als ze erover praatten. Niemand waarschuwde: ‘Niet naar buiten zonder jas, want het is oorlog!’

Eigenlijk was de oorlog er altijd. Met het weer was dat anders. Als de zon scheen, dan was iedereen snel vergeten hoe hard het laatst nog geregend had. Maar dat het oorlog was, dat vergat niemand. Dat wist iedereen van vroeg tot laat. En de laatste dagen werd er gefluisterd dat de oorlog nu dichterbij kwam. Ook zoiets raars, want zolang ze zich kon herinneren had de oorlog om de hoek gezeten om er op de raarste momenten achter vandaan te komen. Bijna altijd als je iets wilde doen of begrijpen, dan was hij daar weer, de oorlog.

‘Mama, wat is dat, oorlog?’ Iedereen precies leek te weten wat ermee bedoeld werd, terwijl ze zelf juist steeds minder goed begreep wat dat woord betekende.

Er zijn minder aardappelen. Hoe komt dat? Door de oorlog.

We hebben het laatste jaar geen rijst meer gehad. Door de oorlog.

Je mag ’s avonds niet over straat. Door de oorlog.

Vroeger hadden we een radio, nu niet meer. Door de oorlog.

Dat soort dingen hoorde ze mensen zeggen als ze het over de oorlog hadden.

Bijna altijd ging het over eten. Soms over dingen die je niet mocht, of dingen die er niet meer waren. Maar zelf had ze geen herinnering aan die dingen. Daar was ze toen nog te klein voor.

Door de oorlog stonden er veel huizen leeg. De mensen die er woonden waren weggegaan en niet teruggekomen. Niemand wist of dat ooit nog zou gebeuren.

‘Je moet me beloven dat je niemand vertelt wat ik je wil uitleggen. Met vader en mij, maar alleen hier thuis, mag je daarover praten. Verder niet,

niet op school en zelfs niet met Antje.'

Dat was nou enorm jammer, want ze had gehoopt dat ze er met Antje nog veel beter over zou kunnen praten.

'Beloof je dat?' vroeg moeder terwijl ze haar nu echt aankeek. Ze zag dat haar moeder helemaal niet blij was, maar ook niet boos. Ernstig, zo heette dat, dacht ze snel. Haar moeder meende het heel erg.

'Ja,' zei Nina en slikte, 'ik beloof je mama, dat ik er met niemand over zal praten.' Ze zei het zelf ook ernstig, want ze meende het. Ernstig zijn hoorde bij oorlog.

Haar moeder vertelde dat er oorlog is wanneer mensen uit andere landen de baas komen spelen in jouw land.

'Die vreemde mensen zijn heel streng. Als ze denken dat er iemand in opstand komt, sturen ze soldaten met geweren die op bezoek gaan in de huizen. Je moet ze binnenlaten, ook al wil je dat niet. Die mensen en hun soldaten noemen we de vijand.'

'Maar waarom mag ik daar met niemand over praten, mama? De mensen die ik ken horen toch bij ons en niet bij de vijand?'

'Je weet nooit helemaal zeker of iemand het toch niet per ongeluk doorvertelt. En dan kan het gebeuren dat de vijand je komt halen om naar de gevangenis te gaan.'

'Maar je kunt toch zeggen dat het niet waar is, als ze dat gaan doen?'

'Het vervelende van de vijand is, dat die het niet belangrijk vindt wat je zelf zegt. Ze sluiten je gewoon op zonder ook maar een moment naar je te luisteren.'

'Wat is dat gemeen. Heel, héél gemeen vind ik dat!' Nina was helemaal ondersteboven.

'Ja,' zei moeder, 'dat is het ook. Oorlog is gemeen. Heel erg gemeen.'